

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יז, תשכ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ח. גרם לו מזלו של הפתגם, והחכמים גילוהו תחילה בדברי הרשב"ץ, מגן אבות (נד ע"ב), שבו הוא מובא בשם "ירושלמי"¹³, שאינו אלא "ספר הבהיר". זיהוי זה זיהה קויפמן הנ"ל (1873) כמסקנה מדבריהם של מ' שטיינשניידר (1850) וא' ילינק (1854), ואין מקום ליחסו לחכמים הבאים אחרי קויפמן, ולא ייחסוהו לעצמם אותם החכמים.

ט. בנוסח כלשון הכותרת הנדון כאן והוא משותף לספרות הלשון והמסורה ולספרות הקבלה ותורת הסוד, ורב יותר מספר המובאות שאפשר להביא מהספרות האחרונה ממספר המובאות מהספרות הראשונה, כי היא משמשת לה השקפת יסוד ותפיסת עולם. שותפות זו באה לשתיהן מ"ספר יצירה", שבו באו משותפות תורת הלשון ותורת הסוד.

13. כבר נזכר אצל המלומד הראשון שעסק בפתגם זה, י"ל דוקס, Beiträge II, שטוטגארט 1844, עמ' 27 הערה 1. אף חיפש בתלמוד ירושלמי ולא מצאו בו.

ר אובן סיוון

מחיי המלים

א. קֶטֶר ורֶפֶת

רבים הם חידושי הלשון, שנתפרסמו ו"נתקבלו" בזכות ה"אירוע" הפומבי הכרוך בהיוולדם¹. אף הֶקֶטֶר והרֶפֶת "נכנסו ללשון", כשנתרחש מארע חשוב ונכבד בתולדות 1. ראה חוברתי על חידושי לשון, שתצא בקרוב ב"לשונונו לעם"

היישוב היהודי בארץ-ישראל; "הקיטור בירושלים. הפתיחה הרשמית למסלת הברזל מיפו ירושלימה".

"האור", "גליון לשבועות" (כך פונה לפני שנקבע השם 'עתון שבועי', או 'שבועון') מיום ט' בתשרי אתתכ"ד לתורבן (היא שנת תרנ"ג) מתאר ברוב חגיגות מאורע חשוב זה ומשתמש במונחים כגון "מטילי הברזלים", "לוקומוטיף", ו"קיטור" בתארו את פסי המסילה ואת הרכבת. בגיליונות הבאים נמסרים לעתים קרובות פרטים על נסיעות ה"קיטור". כעבור מספר שבועות, בכ"ח בכסליו, כותב חוד י ל י נ מכתב לעורך "האור" בזה הלשון:

לפלא בעיני כי כבודו משתמש במלה "קיטור" למכונת מרכבות מסלת הברזל, והשם אמנם הונח רק על עשן העולה משרפת חמרים העשויים לשרפה, או האד העולה מרתיחת חמרים נזלים, לא על המכונה המעלה אותו. טוב מזה עושה הערבי בהשתמשו במלת "קטאר" אשר תהיה בעברית במשקל קָטַר, והשם הזה הוא נכון יותר גם בעברית למכונה המרבה להעלות קיטור. מקוה הנני כי יודה לדברי וישנה משקל המלה הזאת בעתונו.

עורך "האור" אליעזר בן-יהודה, מסכים "לגמרה" להצעת ילין ומרמז על השימוש הדו-משמעי שהשתמש במלה 'קיטור' (אולי בהשפעת הערבית המדוברת שבה באבור — קיטור, הוא ספינת הקיטור. — ר"ס):

השתמשנו עד כה בהמלה קיטור, גם בהשאלה, גם לקבוץ העגלות הנמשכות בכוח המכונה, יען לא מצאנו לזה שם אחר, אף כי ידענו שאין השם הזה עולה יפה.

ובהמשך דבריו דן בן־יהודה בשמות "מסע" "ארכה"...
ופוסלם. בסיום דבריו אומר ב"י :

החכם הרי"ם פינס הציע לבנות שם על משקל חמרת, גמלת...
שבתלמוד, שפרושן שירה של חמורים, שירה של גמלים,
וכן נבנה מהשם "עגלה"... עגלת... ואולי עוד יותר טוב
רפפת, והא שירה של רכב של מרכבות...
אם כן, ילין הוא שהמציא את המלה קטר, ובן־יהודה
המציא את המלה רפפת בהשראת ידידו ילין².

ב. תַּקְרִית

רגילים ליחס את החידוש תַּקְרִית למשה שרת³, אבל
המלה הזאת רק נתפרסמה בזכותו של שרת, שר־החוק
הראשון של מדינת ישראל. לאחר חתימת הסכמי שביתת
הנשק עם המדינות השכנות, בתש"ט, החלו ה"אינצידנטים"
התכופים בגבולות. משרד החוק, בהשראת שרו, כינה את
ההטרדות האלה בשם "תקריות גבול", וכך נפוצה המלה
תַּקְרִית.

2. כך יש להעמיד את הדברים על דיוקם במאמרי ב"לשונונו

לעם" קבג, ע' כ.

3. אף אני לא דייקתי בעניין זה במאמרי על חידושי לשון

וגלגוליהם בירחון הלונדוני "תרבות" בתשט"ו, ואני מודה למר י"ד
אברמסקי, שהעירני על כך. ראה גם ר' וייס ב"לשונונו לעם" קונטרס
קל, ע' יד.

ה"תקרית" היא אחד מחידושי הרבים של איתמר בן-אב"י, ואמנם תחילה השתמש במלה זו בן-אב"י לענין "אפיוודה", אבל אחר כך הוא משתמש תכופות במלת תִּקְרִית לענין "אינצידנט". במאמרו ב"קובץ המאמרים לדברי ימי העיתונות בארץ ישראל" שערך דוד יודילוביץ ופרסם בתרצ"ו, מספר בן-אב"י על אחת התקריות שאירעו, כשערך את ה'השקפה' יחד עם אביו אליעזר בן-יהודה, וחזר כמה פעמים על מלת תִּקְרִית ואין כל ספק במשמעה.

ג. דו־שבועון

במאמר הנ"ל מספר בן-אב"י על ההתלטה שהחליטו הוריו ב-1908 "להפוך את דו־שבועונם — ה'השקפה' — לעיתון יומי". ברור, שהכוונה במלה "דו־שבועון" בהקשר הזה היא לעיתון היוצא פעמיים בשבוע. נראה שאז, כשנתפרסם המאמר, לפני שלוש שנים, כבר היו שהבינו במלה "דו־שבועון" עיתון היוצא פעם בשבועיים. העורך, דוד יודילוביץ, מוצא לראוי להעיר בשולי מאמרו של בן-אב"י, "דו־שבועון: רצה לומר 'פעמיים בשבוע', ויש מפרשים 'פעם בשבועיים'. ועד כמה שחקרתי בדבר, לא מצאתי הכרעה, עם מי הצדק". ויש להעיר שהמילונים האנגליים מציינים, שמספר מלים שתחילתן bi — המקבילה ל"דו" — הן דו־משמעות.

ד. נִדְנְדָה

נראה, שאת המלה הזאת חידש א' ספיר. כה

דבריו ב"צבי" מיום ו' בתמוז אתתכ"ו לחורבן (תרנ"ה):
ואת הכלי אשר בו יתנדנדו טוב לקראו נדנדה או נדנדת.

ה. מנזר

ברשימתי ב"לשוננו לעם" קכג על חידושו של ילין
"צלם, צילום" סיפרתי, שילין הזכיר גם את המונח מנזר
כאחד מחידושו.

ואמנם בכתבים נבחרים שהוציא ועד היובל "למלאת
שבעים שנה לרבי דוד ילין", בחלק א' מציין בעל היובל
בסיפור קורות "ירושלים לפני ארבע מאות שנה", שתרגם
מערבית, בהערה למלה "מנזר" במשפט "ומשער ציון נמשכה
(והחומה) עוד מעט ימה כשלשים צעד עד מנזר הארמנים...":

במקום השם "בית מקלט לגוירים" יותר טוב לפי דעתי
להשתמש בשם מנזר, כי המשקל מפעל מורה על המקום כמו:
משכן, מקדש.

בפסוק "מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי" שבנחום
ג, יז מפרשים מנזר מלשון נזר, ולא מלשון נזיר.

חיים רבין

מילון עברי-אנגלי שלם

לראובן אלקלעי, ירושלים, מסדה, 1430 עמ'.

מילון זה יצא בשתי מהדורות: בארבעה כרכים גודל
24×17.5 ס"מ, ובכרך אחד גודל 19×14 ס"מ ובעובי העולה